

Pospíšil, Ivo

Moderní revue a česká dekadence: přínosná studie a několik problémových okruhů

Slavica litteraria. 2020, vol. 23, iss. 1, pp. 129-132

ISSN 1212-1509 (print); ISSN 2336-4491 (online)

Stable URL (DOI): <https://doi.org/10.5817/SL2020-1-15>

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/142652>

License: [CC BY-SA 4.0 International](https://creativecommons.org/licenses/by-sa/4.0/)

Access Date: 27. 11. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

Moderní revue a česká dekadence: přínosná studie a několik problémových okruhů

Ivo Pospíšil (Brno)

Neil Stewart: *Bohemiens im böhmischen Blätterwald. Die Zeitschrift Moderní revue und die Prager Moderne*. Heidelberg: Universitätsverlag WINTER, 2019. 521 s. ISBN 978-3-8253-6968-2.

Zatímco česká dekadence v české literární kritice byla reflektována přinejmenším rozporně, často negativně i negativisticky, později – a to již dříve než po roce 1989 – byla přijímána objektivněji a v podstatě jako nepopiratelná hodnota¹, v bohemistice západoevropské a jiné (jinak v obecně slovanské, zejména ruské) se vždy oceňovala, i když také nikoli jednoznačně: její význam se spatřoval spíše pro vývoj samotné české literatury a jako její přihlášení k tzv. západní tradici, méně již pro evropský a světový literární život – na to se zdála být málo původní. Jak jinak reprezentativní, významnou knihu o *Moderní revue* začít než odkazem na mladistvou knihu Roberta B. Pynsenta (tehdy třicetiletého) o Juliu Zeyerovi, postavě symbolické nejen svou tranzitivní novoromanticko-raně modernistickou poetikou, ale také jako emblému aristokratické české-německo-židovské (po otci alsaský šlechtic, po matce židovsko-německého původu) Prahy, jako cestě k české dekadenci, knihu, kterou jsem poprvé četl v roce její vydání (1973) jako student, takže první věty Stewartovy monografie znějí takto: „*Das drastische Verdikt des englischen Bohemisten Robert B. Pynsent, der 1973 im Klappentext seiner Monographie über Julius Zeyer*

erklärte, die Literatur der tschechischen Décadence werde von der einheimischen Kritik traditionell als ‚sick, derived rubbish‘ betrachtet, darf man für eine taktische Übertreibung halten. Es trifft aber durchaus zu, dass sich Literarhistoriker in In- und Ausland mit den komplexen künstlerischen Phänomenen des böhmischen Fin de Siècle bisweilen schwer getan haben, und zwar auch und gerade mit der Einordnung seiner aggressiv anti-realistischen Tendenzen. So ist die symbolistisch-dekadente Fraktion der tschechischen Moderne – der Kreis von Literaten, Kritikern und bildenden Künstlern, der sich um die Prager Monatsschrift Moderní revue pro literaturu, umění, a život (Moderne Revue für Literatur, Kunst und Leben)² versammelt hatte – verschiedentlich als marginale Clique von Exzentriken und Dilettanten beschrieben werden, deren Wirken ‚in der tschechischen Literatur weitgehend folgenlos blieb‘“ (s. 15). Je to však pravda jen zčásti a sám autor svou důslednou analýzou literatury, ale také současně dobovému mediálnímu prostředí, literární komunikaci, to poněkud vyvrací.

Již zde nutno poznamenat, že se knihou budou jistě zabývat bohemističtí specialisté na *Moderní revue* a českou modernu obecně a dekadenci zvláště, budou ji posuzovat z hlediska výzkumu materiálu, faktografie a dosavadních koncepcí české moderny a jejího tiskového zázemí. Nám jde spíše o metodu, celkové široké pojetí a evropské souvislosti. Jak patrné, jde o knihu fundamentální, na což jsme z německé slavistiky obecně zvyklí, tedy v jistém ohledu

1 To se promítalo i do celkové kulturní atmosféry i v průběhu nejen šedesátých, ale i sedmdesátých až osmdesátých let, tedy tzv. normalizace či politologicky přesněji konsolidace, např. ve výuce literatury na gymnáziích, ale i na univerzitách s výjimkami, jež potvrzují pravidlo: kontinuita české moderny a avantgardy nebyla v českém prostředí nikdy zcela přerušena, pravděpodobně i zásluhou levicových tvůrců, kteří na modernu jako avantgardisté přímo navazovali a měli v novém režimu svůj vliv, přežila i padesátá léta minulého věku – to byl rozdíl oproti ruskému kulturnímu prostoru v rámci SSSR; odtud potom vlna „navracené literatury“ za M. Gorbačova a hlavně po rozpadu SSSR.

2 Osobně bych mezi slova „umění“ a „život“ čárku nevkládala: první svazek časopisu má na obálce jednotlivá slova podtitulu oddělena dekorativní květinou, v dalších svazcích podtitul na obálce buď chybí, nebo zde čárka není; její použití je možná ovlivněno územ angličtiny.

„dokonalou“. Je uvedena předmětem a výzkumným projektem, pokračuje kontextualizací, metodou a stavbou díla jako základními komponenty, následuje partie o tematice, aktérech a struktuře časopisu a periodizace (místy diskutabilní) a kde najdeme dílčí analýzu české dekadence, resp. dekadence „in Böhmen“, tedy v německo-židovsko-českém kulturním prostoru. „Pražská moderna“, termín nejednou zpochybňovaný, jakoby vytvořený podle vzoru „Wiener Moderne“, je tedy kulturně a jazykově heterogenní, i když jádro Stewartova výzkumu směřuje zřetelně k české produkci. To, co autor přináší, je hlavně pečlivá analýza, detailní bádání a především kontextualita tohoto periodika, možná méně souvislostí s globální „novinářskou houští“ v české literatuře a to, čeho si cením asi ještě více, je zkoumání časopiseckých žánrů (s. 437 a n.). Klíčovou je tak trochu překvapivě podkapitola *Hlaváček, Kafka* (kam časově spadá klíčová novela *Die Verwandlung* z roku 1915). Podstatnou a známou postavou mezinárodního rozměru je tu zjevně Stanisław Przybyszewski (1868–1927), jemuž je zde právem věnována patřičná pozornost a jenž svým neuvěřitelně pestrým životem včetně sexuálního zprostředkovával i jako autor biliterární svět německý a skandinávský, jistě především svými léty berlínskými a snad i pozdním pobytem v poválečném Československu (do r. 1919). Pečlivě sestavený seznam literatury, jmenný rejstřík a střídma vyobrazení doplňují sympatický obraz monografie.

Autor se etabloval dvěma knihami, a to na trochu tehdy konjunkturálním materiálu počátků ruské postmoderny (německy o Venědiktovi Jerofejevovi a jeho „alkoholickém románu“ *Moskva-Petuški* „Vzkříšení jako koláž“, Peter Lang 1999); komparativní záběr je silnější v pojednání o působení Laurence Sterna na ruskou literaturu v raném období 1790–1840 (*Glimmerings of Wit /Záblesky vtípu/, Heidelberg: C. Winter, 2005*). Souvislost s dosavadními pracemi je tedy evidentní: jde nejen o výzkum časopisu české moderny a celý kontext prostoru českých zemí, ale zvláště o samu dobovou českou literaturu a její spění k světovosti na srovnávacím pozadí:

to, co dominuje, je Stewartova komparativní metoda, ta je však spíše tradiční, geneticko-kontaktologická (autor je členem všelikých komparatistických a slavistických asociací, ale to není podstatné). Bylo by ovšem možné probírat jeho knihu kapitolu po kapitole a téma po tématu syntetizovat a komentovat jeho postupy. To, co je však podstatnější, je, že jeho práce je metodologicky jasně a zřetelně ukotvena v teorii Pierra Bourdieua s jeho trojdomou koncepcí (pole, kapitál, habitus), ale ani ta není příliš originální; zejména nám hned vytane metodika literárního pole, tolik využívaná v módních literárněteoretických pracích posledních dvaceti let. A potom podstatná literatura o pražské či české moderně včetně německé (*Die Prager Moderne*, 1992), poměrně rozsáhlá primární a sekundární literatura obecně; podstatné je i to, že si autor povšiml jak klíčových, tak i zdánlivě marginálních příspěvků k problému české dekadence a *Moderní revue* (Květoslav Chvatík, Antonín Měšťan, Otto Urban, Jarmila Doubravová, Miroslav Červenka, Anna Gawarecka, Jasna Hloušková, Jan Zouhar, Helena Kadečková, Lumír Kuchař, Vojtěch Lahoda, Vladimír Macura, Hana Bednaříková, která o dekadenci napsala česky zásadní práci, byť se její vydání neodehrálo v Praze, ale překvapivě v Brně, neboť tam sídlí proslulé Centrum pro studium demokracie a kultury³ aj.), byť někdy šlo o věci spíše okrajové související s jádrem knihy přece jen vzdáleněji.

Knihla není věnována památce Johna Neubaera (1933–2015) náhodně: jednak je tu nová fáze vývoje komparatistiky⁴, jednak střeoevropský kontext, který se i v práci Stewartově jasně profiluje jako podstatný už tím, že časopis, Praha a český prostor globálně je střední Evropa

3 BEDNAŘÍKOVÁ, Hana: *Česká dekadence. Text – Kontext – Interpretace*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2000.

4 Co mě vždy překvapuje a snad i šokuje, je to, že se v drobnohledu některých evropských komparatistů (často i slovanských, mimo jiné hlavně ruských), nikdy neocitají taková jména jako Václav Černý, Frank Wollman, Karel Krejčí, ale také Slavomír Wollman, Dionýz Ďurišin, Halina Janaszek-Ivaničková aj. a s nimi i podstatná část metodologických výbojů moderní srovnávací literární vědy.

par excellence. A neodděloval bych přitom, jak se to pravidelně v Německu dělá, pojem „Mitteleuropa“ od „Ostmitteleuropa“, i když toto definování provází i známou sérii, na níž se právě Neubauer jako koeditor a autor rozhodujícím způsobem podílel.⁵ A také nezapomeňme, že tento budapešťský rodák je sám autorem knihy o recepci Laurence Sterna v Evropě a také o kultuře a umění fin de siècle, nepochybně Stewartova velká inspirace.

Když oceníme problémovou orientaci knihy, její původnost, obecnější polohy a obezřetnou kritiku dosavadních zjištění, nutno uvést také to, kde se nacházejí další pole výzkumu právě ve smyslu souvislostí, kontextů. To je zejména klíčový význam české dekadence a *Moderní revue* pro vznik nové české literatury po roce 1918, pokračování moderny a konstituování a utváření umělecké avantgardy: v tom měla česká literatura obzvláště specifické postavení a pozoruhodnou estetickou tvářnost. Může se zdát paradoxním, že na řadu rysů, jež se prezentovaly v umělecké praxi a teorii na stránkách zkoumaného periodika, navázala, byť možná poněkud kostrbatě a nikoli na vše, dvě křídla české literatury, která se od sebe často politicky oddělují: nábožensky orientovaná, hlavně katolická literatura a levicová avantgarda, pokračující ve sporu různých proudů v myšlení mocnářství do roku 1914 – včetně klerikalismu a antiklerikalismu. Nezeje však mezi nimi taková propast, zejména nikoli v poetice, a inspirace českou modernou „konce století“ byla pravděpodobně – nehledě na všechny vášnivé polemiky – jejich spojovacím článkem.⁶ Toho

si je autor vědom už tím, o jakou literaturu se opírá a jakou primární produkci v knize uvádí. Bylo to prolínání osobní, vztahové, ale, jak již uvedeno, poetologické: uvádět příklady Jakuba Demla a Vítězslava Nezvala nebo Františka Halase a jeho katolické přátele, by bylo zbytečné. Právě absence Jakuba Demla, pokud jsem dobře četl a hledal, jako osobnosti kontextové, mi tu poněkud vadila (je tam odkaz na Richarda Dehmela, 1863–1920), také proto, že v němčině je k dispozici jeho nejlepší a nejzrevrubnější monografie.⁷ Naopak výborná je autorova komunikace s novějšími českými výzkumy (např. sborník *Moderna – Moderny*, Olomouc, 2013). Možná bych ocenil ještě intenzivnější zapojení do řešení některých problémů kolem české dekadence, které se dílem řešily i na stránkách *Moderní revue*, ale i mnohem později; uvědomme si však, že kniha je o uměleckém časopise, nikoli o jednom uměleckém, zvláště literárním směru, jenž se v něm zrcadlí. Ale například některé sociální aspekty české dekadence, jak na ně upozorňují badatelé čeští i jiní, její se-pětí s českým národním obrozením, toto často paradoxní prolnutí, patrné např. u Karla Hlaváčka, a ovšem Pysentova interstatalita jsou jistě hodny nových analýz a argumentů. Stranou zůstala také ediční aktivita slovenského germanisty Ivana Cvrkala⁸ a rusisty Andreje Červeňáka a také některé české mimopražské

5 *History of the Literary Cultures of East-Central Europe. Junctures and Disjunctures of the 19th and 20th centuries. Comparative History of Literatures in European Languages I–IV*. Eds. Marcel Cornis-Pope – John Neubauer. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company, 2004–2010.

6 Viz naše studie mimochodem se týkající této návaznosti: *Pavol Strauss a hrst českých souvislostí*. In: Pavol Strauss a katolícka moderna. Ed. Ján Gallik. Nitra: Ústav stredo-európskych jazykov a kultúr, Fakulta stredo-európskych štúdií, Univerzita Konštantína Filozofa, 2014, s. 91–109; *Singularity and the Czech Interwar Essay among the Currents: František Xaver Šalda, Karel Čapek, and Jaroslav Durych*. Primerjalna književnost (Ljubljana) 33, 2010,

č. 1, s. 131–142; *Novela: metodologie, terminologie, evoluce a případ české protektorátní novely*. In: *Premena poetiky novely 20. storočia v európskom kontexte*. Eds. Mária Bátorová – Renáta Bojníčianová – Eva Faithová. Bratislava: Kabinet Dionýze Ďurišina Ústavu filologických štúdií Pedagogickej fakulty Univerzity Komenského, 2014, s. 27–44; *Baroko jako historicky vymezený fenomén a jako kulturní typ (Barokový slavizmus Milana Kopeckého a publicistika Jaroslava Durycha)*. In: Pons Strigoniensis. *Studia. Nové interpretace českého baroka. A Cseh barokk új interpretációi*. Sborník z mezinárodní konference, Piliscsaba, 12.–13. 5. 2003. Nemzetközi konferencia, Piliscsaba, 2003. május 12–13. Esztergom – Piliscsaba: Pázmány Péter Katolikus Egyetem, 2004, s. 11–24.

7 WÖLL, Alexander: *Jakub Deml: Leben und Werk (1878–1961): eine Studie zur mitteleuropäischen Literatur*. Köln am Rhein: Böhlau Verlag, 2006.

8 Kromě řady sborníků zejména monografie CVRKAL, Ivan: *Das junge Wien. Proza viedenskej moderny. 1889–1902*. Bratislava: Ústav svetovej literatúry SAV, 1995.

aktivity, kromě olomouckých také brněnské, jež se problematiky v širších souvislostech týkají.⁹ To poněkud snižuje širokou srovnávací hodnotu publikace, i když zase přílišná kontextualizace, o níž autor nicméně usiluje, by mohla vést k značnému rozostření traktované problematiky *Moderní revue*.

Tato propojenost literatury a umění „konce století“ s následnou etapou vývoje české literatury a umění, které už směřovaly k světovosti,¹⁰

a pravděpodobně zejména konfliktní a kontradiktorní syntéza, která je podnícena právě modernou devadesátých let 19. století a jejím tiskovým programem, byla prapříčinou vzestupu zejména české literatury v meziválečném období, stejně jako plodné prolnutí české a pražské (nejenom) vícejazyčnosti a polyliterárnosti, jež byly zcela přirozené a utvářely se a proudily organicky až do nástupu a expanze německého nacismu.

Monografická studie, rozsáhlá práce, jíž se autor věnoval jistě řadu let, představuje nepominutelný přínos k německé a evropské bohemitice a slavistice, ale nejen to: je niternou, moderní, hlubokou, faktograficky takřka dokonalou sondou do doby a písemnictví, jež bylo pro další vývoj české literatury a její evropské a světové ukotvení rozhodující.

9 Mimo jiné: Litteraria Humanitas XII. *Moderna – avantgarda – postmoderna*. Eds. Danuše Kšicová – Ivo Pospíšil. Brno: FF MU, 2003; KŠICOVÁ, Danuše: *Secese. Slovo a tvar*. Brno: Masarykova univerzita, 1998; táž: *Od moderny k avantgardě: rusko-české paralely*. Brno: Masarykova univerzita, 2007.

10 POSPÍŠIL, Ivo: *Anticipace postsekularity v první Československé republice jako syntéza a východisko k světovosti české literatury*. *Slavica litteraria* 22, 2019, č. 2, s. 19–35.

prof. PhDr. Ivo Pospíšil, DrSc.

Ústav slavistiky

Filozofická fakulta, Masarykova univerzita

Arna Nováka 1, 602 00 Brno, Česká republika

ivo.pospisil@phil.muni.cz

Toto dílo lze užit v souladu s licenčními podmínkami Creative Commons BY-SA 4.0 International (<https://creativecommons.org/licenses/by-sa/4.0/legalcode>). Uvedené se nevztahuje na díla či prvky (např. obrazovou či fotografickou dokumentaci), které jsou v díle užity na základě smluvní licence nebo výjimky či omezení příslušných práv.